

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1889. november.

(Észrevételek a kiállításra. — Masseur Jenő.)

Szerkesztő Úr!

A kiállítás kapui bezárodtek. Miután a világ minden országából megszámlálhatlan sokaságot vonzott a párisi tárlat, a Mars mezőn bár még most sem egészen elhagyatott, néma hallgatóság. Mindazok a nagyszerű dolgok, melyek ott egyesítve voltak, ma már szét vannak hordva. És most az ember visszagondolva felteheti magának a kérdést, mi volt ez óriási kiállításnak eredménye? Sokan próbálták meg számot adni erről és sokféle szempontból. Mult levelemben ismertettem Vogiié gondolatait és az ő kissé merész symbolizálását, azt a nagyszerűséget, melyet ő a kiállításban felfedezett.

Mások e nemzetközi kiállításban a munka és az emberi ész dicsőségét ünnepeleltek, az ember hatalmát, melyet a tudomány által az anyagon nyert. Annyira, hogy mind e tanulmányoknak összege, melyeket a kiállításról irtak, e lelkes felkiáltás lehet: „mily nagy az ember! mit mivelte és mit fog még mivelhetni?“ És ez igaz, az ember tényleg nagy az ő értelme által. Mindazok a csodák, melyeket a kiállítás felmutatott, kétségtelenül nem indítanak arra, hogy azt higgyük, hogy az ember rossz és teljesen megromlott. Nagyszerű dolog, hogy a kiállítás megbizonyította az emberi ész hatalmát és nagyságát, azonban csak egy feltétellel, t. i., hogy nem tévesztetik szem elől az erkölcsi cél sem, melyet az érteni és tudományos munkában elérni kell és hogy az ember nem fordítja minden tevékenységét az anyagiakra. Különben Isten, eszmény nélküli miveltségre jutunk, s következőleg vissza fogunk esni. Egy néhány dicséretreméltó példa kivételével, nekem úgy tetszik, hogy a kik a kiállításról irtak, igenis az anyagi szempontot tartották szem előtt és nem tekintettek a tudományos, művészi és ipari előhaladás erkölcsi következményeire. Egyet különösen, mi pedig szerintem nagyon tanulságos és örvendetes, kevésbé emeltek ki, a kiállítás humanitárius oldalát. Éppen azért erről irtok. A testvériség és az egyetemes összetartozás eszméjét, melyet a kiállítás láttatott, kevésbé méltatták. A Mars mezőn különböző nyelvű és szokásu emberek jöttek össze a világ minden országából. S nekem úgy tetszik, hogy ez több volt pillanatnyi közeledésnél. És hogyha a kiállításra nézve symbolumot keresünk, én úgy hiszem, hogy az az emberiség nagy családja különböző tagjai egymáshoz közeledésének

nagyserü symboluma. Az mintegy látható és megfogható alkalmazása volt Pál apostol eme szavainak: „Nincs különbség sem zsidó, sem görög, sem úr, sem szolga közt, ti mindnyájan testvérek vagytok.“ És az ember csakugyan érezte, hogy a különböző megjelenés mellett mindezek emberek és testvérek. A régi világ európaiakat és ázsiaikat, rómaiakat és karthagoiakat számított; embereknek? nem. S Terentius eme mondása: „*homo sum et nil humani alienum puto*“, bizonyára az ő kora erkölcsének gyakorlatában nem volt meg. És az ő mondása igaz lehetett reá nézve, de nem a többi rómaiakra, a kiknél mindenekfelett ez uralkodott: „*civis romanus sum*.“ Ma az ember eszméje és az emberiség-érzet a haza eszméjével tart egyenlő lépést. De nem lehet többé félreismerni, hogy a népeknek sok érintkezés-pontjuk van; és hogy a nemzetek egymással solidarisok. Itt is igaz Pál apostolnak egy más mondása, melyet a testnek különböző részeire mondott: „midőn egy tag szenved, a többi tagok is hasonlóan szenvednek.“ S lehetetlen, hogy az összetartozás érzelme ne fejlődött és ne erősödött volna amaz alkalmak által, melyeket az egymáshoz közeledésre a párisi kiállítás nyújtott a föld különböző népeinek. Az emberiség családjának mindeme tagjai hazájukba visszatérve, akarva vagy akaratlanul szélesebb körű, nagyobbserű, embe-riebb eszméket, egy szóval az egyetemes testvériség eszméit vitték magukkal. És én előttem ez egyike a nemzetközi kiállítás legnagyobb jótéteményeinek. Ez erkölcsi győzelem a kereszténység szelleme által. De nehogy úgy tűnjék föl, mintha igen szép színben látnám a dolgot, ki kell jelentenem, hogy magam sem gondolom, hogy a népek mindjárt egymás karjaiba fognak dőlni és feledve panaszukat testvériesen ölelkezni és hogy csak egy nyájat fognak alkotni egy pásztornak a vezetése alatt. Hanem azt teljesen hiszem, hogy a most elhintett jó magvak meghozzák gyümölcseiket. Már maga a haladás is jó jel a jövőre nézve, a haladás, a melyet senki sem tagadhat meg, kivéve azok, a kik mert magukban nem találják, egyebütt sem akarják látni. Mindeme „*laudatores temporis acti*“ kárhozzatják a jelen civilizatio fényét, nem tudom én miféle elv nevében, melynek semmi köze a Krisztus szelleméhez. Nem fogják fel, hogy a civilizatio csak eszköz és nem cél, vagy legalább, hogy eszköznek kell lennie. Pedig éppen ez az, a minék át kell hatni a mostani nemzedék szellemét, mely oly gyors léptekkel halad. Az a fő dolog, hogy meg legyen győződve arról, hogy az ember nemcsak kenyérral él. De nem akarom nyújtani gondolatom kifejtését, mely különben is elég világos arra, hogy azt felfogni lehessen. Még csak egy-két szót akarok mondani a haladás eszméjére nézve, a melyről a kiállítással kapcsolatban annyit irtak, de főleg az anyagit tartva szem előtt. Nem győzték eléggé dicsérni a különböző gépeket és azt a bámulatos tökélyt, melynél fogva az emberi kéz munkáját oly gyorsan teljesítik. És jelezték a modern munkában való eme forradalom közvetlen következményeit is. Ez igaz és valóban nagy jótétemény. De van egy másik, a mit nem vettek eléggé észre, vagy legalább kifejezésre nem juttatták. És ez az, hogy a gépek által teljesített munka megédesítette az emberi kar

munkáját; ez az, hogy az ember, ki csupán munkaeszköz volt, értelm lett azáltal, hogy vezeti a gépeket. Értelmi szempontból ez valódi fölszabadulás. Az ember magát inkább embernek érzi, szabadabbnak és erősebbnek. És mily jövő nyílik itt az emberre nézve. A mily mértékben fognak lassanként a socialis kérdések megoldatni, a mily mértékben lesz a munka új alapokon szabályozva, abban a mértékben fog az ember mind több erővel rendelkezni, hogy azt művelődésére, értelmi tökéletesedésére, szellemi és erkölcsi életére és a családi életre fordítsa. Ez egy kis részre már most is úgy van s erős a hitem, hogy a többire is úgy lesz a jövőben. A nemzetgazdasági kiállítás egyike volt a legérdekesebbeknek. Az emberiség minden igaz barátja gyönyörrel szemlélte ez osztályt. Nemzetgazdaság! mennyi gondolat és mily jövő van ez egyszerű szavakban. Igen ebben van a jövő, a megújított nemzetgazdaságban, abban a nemzetgazdaságtanban, mely észleleteket és tényeket nyújt, hogy az életet az élethez vonza és nem gyakran oly üres abstractioikat. Nem fejezhetném ki jobban az én gondolatomat, mintha idézem Leon Say elnöknek a nemzetgazdasági kiállításról mondott szavait: „A mi kiállításunk hat osztályra volt osztva, mi mutatja, hogy e komoly kérdésben nem volt egységes megoldás. Azonban, hogy ha az ember a synthesis utját követi, egy egyetemes törvény lételemének a megismerésére jön. E törvény nekünk azt tanítja, hogy az emberiség sorsa javításának egyetlen forrása minden egyes törekvésében van és összeesik az egyéni kezdeményezéssel. Hogyha a nemzetgazdasági kiállításnak sikerült volna ezt az eszmét a tömegekbe bévinni, ezzel nagy szolgálatot tett.“ Ez valóban igaz, mert abban van a kérdés igazi megoldása: az egyén törekvésében és nem az állam cselekvésében. A mely napon ezt felfogják, ez nagy lépés lesz előre az egyetértés és a testvériség utján.

Szóval az embereknek és dolgoknak e nagy összejövetele a Mars mezőn egy nagyszerű és egészséges eszmét tár elé. A kiállítás az egyetemes keresztény eszmét szélesebb körre és mélyebbre terjesztette.

És ezek után lássunk még néhány nézetet a kiállításról. Némelyek úgy vélekedtek: „A kiállítás, mint egy rengeteg halmaz, elnyelt csaknem minden nemzeti életet. Ez észrevétel talán sokkal jelentősebb, mint írója gondolta. Hat hónap alatt, tényleg úgy látszik, mintha az írók és kiadók aludtak volna, Franciaországban ez idő alatt egy olyasabb munkát sem adtak közre. Csupán Bourget Pál „Le Disciple“-je keltett némi hatást s idézett elő kritikát. De e mű is azelőtt íratott és a kiállítás kezdetén jelent meg. A mit a kiállítás alatt írtak, az csak a kiállításról volt. Hanem most már a nyugodtabb napok a szemlélődésnek kedvezve, új munkákat hoznak létre. Még megemlítem Renannak egy könyvét, mely a kiállítás alatt jelent meg, de a melyet még 1848-ban írt. Címe: „La Science.“ Thierry Ágoston tanácsairól szól, ki különösen hatott Renanra. Úgy látszik, hogy Renan merészségei, ki akkor egészen fiatal ember volt s ki szakítani akart a katolikus egyházzal, fellármázták az ő barátját, ki arra bírta, hogy várjon, míg a kor több tekintélyt ad neki. Ma e könyvek csak történelmi értéke van, mint okmányok Renan gondol-

kozása történelmében. Egyébaránt a fényes író, az okos nyelvész és a skeptikus bölcselelő, mint tudjuk, azóta annyira hozzászoktatott különben nagyszerű merészségeihez, hogy e könyv teljesen igazolva van.

A kinek üres ideje van, érdekes lenne azokat a számos congressusokat tanulmányozni, melyeket a kiállítás alatt tartottak s főleg azokat az eszméket, melyek azokat mozgatták. A legeredetibb volt a spiritisták congressusa. Ugy látszik, hogy a spiritismus sokkal inkább el van terjedve, mint az ember gondolta, mert a congressuson sok spiritista társulat képviselője volt jelen. Mindenki tudja, hogy miben áll a spiritismus: a halottakkal való közlekedés lehetőségében, miszerint azok minket hallgatnak, nekünk megjelennek és minket megértenek. Hanem ez őszinte illúsiók, e jóhiszeműség mellett a spiritismus némely képviselői valóságos sarlatanságot üznek. Több eset került a törvényszék elé, melyekből kitűnt, hogy itt közönséges szemfényvesztésről van szó, mely néhány tudatlan embert áldozatul ejtett. De mindezek ellenére vannak, a kik őszintén hisznek a spiritismusban.

Bármily képtelenség is az: a fájdalmas szívek valóságos vi gasztalást találnak abban, mit a józan ész elfogadni nem tud.

Visszatérve a spiritisták congressusára, mely sept. hóban tartott, ott sajátos dolgokat mondtak és sajátos kijelentéseket tettek. Tudtuk, hogy a halottak szellemeit lefényképezték, de azt nem, hogy azokat mérik is. Egy öreg spiritista komolyan kijelentette, hogy leánya, ki ezelőtt két évvel halt meg, három hónap óta növekedett sulyban. A halottak szellemeit lefényképezni, vagy azokat sulylyal mérni, egyik olyan nevetséges, mint a másik. Azok között a kérdések közt, melyeket tárgyaltak, főleg a *reincarnatio* kérdése foglalta el a congressust. Csaknem minden spiritista hiszen e metempsychosisben vagy inkább a fokozatos metempsychosisokban, melyek szerintők a tökéletesség feltételei. Itt benne vagyunk a budhismusban. Ugy látszik, semmi sincs új a nap alatt. Sokat vitakoztak az Isten lételéről is, de a nélkül, hogy megegyezésre juthattak volna. Némelyek tagadták az Isten lételét, mire mondták, semmi szükségük sincs az ő rendszerükben; mások meg erősítették, mint oly dolgot, mely szerintők az egyéni szellem folytonosságában való hittől elválaszthatatlan.

A congressus tagjai teljes egyetértéssel szavazták meg a következő két pontot:

1. A spiritismus oly tannak ismertetik el, mely a mai tudományos és bölcselelmi tanokkal bensőleg egyesül.

2. Minden vizsgálódónak kutatásai oda irányulnak, hogy megbizonyítsák, hogy a spiritismus megdönthetlen érveket nyújt az öntudatos én-nek a halál után való fenmaradására.

De kérdem van-e, a mi a valósággal inkább ellenkezne, mint e két tétel állításai? És lehet-e azt mondani, hogy a kибől a congressus állott, tanult és mivelte emberek? távol attól. Látszólagos vallásukhoz hivek, mert nagyobb részint beteg lelkek, akár félrevezetve, akár gyermekes gondolkozásoknál fogva, mit eléggé mutat a

halottak szellemében való hitők is. Ugyanezt a hitet találjuk belső Afrika négereinél is. Orpheus az alvilágba ment Euridicest keresni, a spiritisták nem vállalkoznak e fáradságos út megtevésére, ő nekik Euridices jön a földre. Csak a módszerben van különbség. Bármit gondoljanak és mondjanak a spiritisták, a tudomány semmit lát abból, a mit ők állítanak. Nem a spiritisták szegény eszméi azok, melyek minket megvigasztalhatnának a naturalismus physiologiai és irodalmi szégyenletességei felett.

— Hanem hogy a kiállításból és a különböző szellemekben az által keltett eszmékből kijöjünk, hadd szenteljek néhány sort egy ifju embernek, kinek a halál megszakította szépreményü pályáját. Massebieau Jenőről akarok szolani, a párisi theol. facultas tanáráról, ki ezelőtt néhány hónappal meghalt 25 éves korában. Mint segédpap Nîmes-ben élénk esze, szerető szive és tevékenysége által tünt ki s nagy becsülésben részesült. Néhányszor volt alkalmam vele személyesen találkozni s becsültem vallási és bölcselmi eszméi komolyságát. Ő nagy bámulója volt J. Guyau-nak, a csakugyan korán elhalt bölcselőnek. Guyau munkáit alaposan tanulmányozta, s néhány az erkölcsre vonatkozó elméletét meg is czáfolta egy jeles tanulmányban, melyet a párisi theol. facultásnak ajánlott. Guyau megmutatta az angol erkölcsbölcselem elégtelenségét, Massebieau a Guyau erkölcsbölcselmi rendszeréét, az evangeliumra támaszkodván, melyről a Sorbonne tudós tanára azt hitte, hogy mellőzheti. A fiatal Massebieaunak egész gondolkozása ugyszólva az evangelium szelleme által volt áthatva, s eszméi a János-féle felfogás bélyegét viselik magukon. A bölcselmi eszmék mélysége semmiben sem hántotta nála a szív melegségét és a lelkiismeret finom érzését. Barátai szívében nagy ürt hagyott. De ők nem akarták, hogy nyomtalanul tűnjék el. Hátra hagyott munkáit összegyűjtötték és kiadták egy kötetben, mely nemcsak azokra nézve lehet érdekes, kik őt ismerték, hanem mindenkire, kik szeretik a gondolatok kifejezésében az őszinteséget.

CHARRUAUD.

AZ AMERIKAI UNITÁRIUSOK ÉS MÁS KERESZTÉNY EGYHÁZAK NEMZETI CONFERENCIÁJA.

Az amerikai unitáriusok nemzeti konferenciájakat f. évi október hó 29-ikétől — november 1-ig tartották meg Philadelphiában. A konferencia 1874 óta mindig Saratogában volt, mely fürdőjéről s rendkívüli nagy vendéglőről híres. Épen azért választották amerikai hitrokonaink e helyet, hogy kényelmesen elférjenek s mint az első keresztények, együtt étkezhessenek. Hanem ez évben e szokástól eltértek, mind az időre, mind a helyre nézve. Ugyanis a második konferencia az elnökválasztási évvel összeesvén, sok zavart okozott s így a mult évi konferenciát a jelen évre halasztották. A hely megváltoztatását pedig azért tették, hogy más vallásfelekezetűek is megjelenhessenek a gyűléseken s így nagyobb érdekeltséget keltsenek. Ebben nem is csalódtak, mert a hely választása szerencsésen történt. A három ezer unitáriuson kívül sokan voltak a más felekezetűek közül is, s a kik azelőtt csak felületes tudomással bírtak az unitáriusok felől, egészen más véleménynyel távoztak el.

A gyűléseket a zeneakadémiában tartották. Az elnöki tisztet Curtis G. Vilmos, legfőbb ítélőszéki bíró vitte. A vendégeket a philadelphiai unitárius eklézsiák lelkészei üdvözölték. May József szép beszédjéből közöljük a következőket: „Rendkívül szerencséseknek érezzük magunkat, hogy önöket körünkben, a „testvérszeretet“ e nevezetes városában üdvözölhetjük. A legszívélyesebb vendégszeretetet biztosítom városunk, eklézsiánk s családaink részéről. Meglehet, nem találják fel azt a nagy kényelmet, melyet Saratogában élveztek, de midőn Philadelphiába jöttek, érezniök kell, ugy polgári, mint vallási szempontból, hogy önök egy régi otthonba tértek vissza. Emez utczának, a hol találkozzunk, a másik végén még most is áll az a csinos épület, mely bölcsője volt Amerika szabadságának. Franklinnak, az unitárius pátriotának sirja szintén annak közelében van. És az az eklézsia, melynek nevében beszélek, volt az első ez országban, mely szervezkedett az unitárius elvek terjesztésére és a népszerűtlen unitárius nevet nyíltan és formailag is elfogadta. E falak között gondozzuk az emlékszobrát a hirneves theologusnak, bölcsésznek és tudósnak, Priestley Józsefnek, kinek munkásságát és önfeláldozását a gondolatszabadság és szabadelvű kereszténység ügyében senki sem multa felül, és a ki csaknem száz évvel ez előtt hirdette az unitárius evangeliumot e városban s méltán tette e helyet Meccájává azoknak, kik az ő elveit örökölték.“